

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015 December 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İSLAM ÖNCESİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE AVCILIĞIN TEMELLERİ VE İKTİSADİ, ASKERİ, DİNİ DEĞERİ BASICS AND FINANCIAL, MILITARY, RELIGIOUS VALUE OF HUNTING IN PRE-ISLAM TURKISH CULTURE

İbrahim ONAY*

Öz

Türk kültür tarihi bakımından önemli geleneklerden birisi avcılıktır. Geniş bozkır coğrafyasında büyük cihan devletleri kuran Türklerin iktisadi hayatları temelde hayvan yetiştiriciliğine dayanmakla beraber, avcılığında bu sistemde tamamlayıcı bir unsur olduğu gözükmektedir. Bu nedenle Türk tarihindeki pek çok topluluğun geçimlerini sağlamak noktasında avcılıkla uğraştıkları bilinmektedir. Ayrıca bu uğraşı gerçekleştirirken bir takım kural ve geleneklere bağlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Türk tarihinde avcılıkla ilgili uygulamalar onları daha sonra savaşlarda kullandıkları ve "Turan Taktiği" denilen askeri stratejisinin de esasını oluşturmaktaydı. Bu taktik Osmanlılar da dahil tarihsel süreç içerisinde pek çok Türk devletinin, savaşlarda başarıyla uyguladıkları bir yöntem olmuştur. Türkler atları sayesinde sahip oldukları sürat ve hız imkanlarından yararlanarak gerek avlarda gerekse savaşlarda rakiplerini şaşırtma ve yıldırma taktiği uygulamışlardır. Sürük avları yaparak avcı olan ve avları kovalayan Türkler, savaşlarda da düşmanlarını av ve kendilerini avcı olarak görmekteydi. Avcılıkla ilgili hayvanların Türklerin gerek mitoloji, gerek din ve düşünce hayatında önemli bir yer tutuyor olmaları avcılığın edindiği yeri ve önemi göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Av, Avcı, Taktik, Kuşlar, İktisat.

Abstract

One of the significant traditions in aspect of Turkish culture history is hunting. Financial life of the Turks establishing great world states on wide steppe geography is based on the livestock raising and hunting is supplementary aspect on this system. Therefore, it is known that numerous communities in Turkish history provide their income from hunting. It is understood that while they actualize this profession, they have also adhered to certain rule and traditions. Various weapons and hunting material are used in Turkish history relating to hunting however primary weapon used generally in driven hunting were bow and arrow. Turks were recognized as a community that is able to handle horse and throw arrow on the horse until childhood. Certain traditions have significant role in the earning of such capabilities. One of these traditions is hunting. People had the chance of preparing for war due to hunts on the steppe geography. During these hunts, place and position of waiting as well as strategy and tactic to be implemented were determined also the ones that have not complied with rules and had errors were punished. Therefore, each hunt was becoming practice for battle. These military applications developed and used by Turks in driven hunts were the basis of military strategy called "Turan Tactic" which was used in battles in further period. This tactic had become a tactic successfully implemented by numerous Turkish states including Ottomans within history. Turks have used diversion and intimidation tactic in the battles as well as hunts by benefiting the opportunity of speed and velocity they had because of their horses. Turks becoming hunter and chasing hunts by performing driven hunting were deeming their enemies as hunt and themselves as hunter. Animals relating to hunts having significant place in the mythology, religion and idea life of Turks indicate the position and significance of hunting.

Keywords: Hunt, Hunter, Tactic, Birds, Finance.

GİRİŞ

Toplumların yaşam şekillerinin oluşmasında üzerinde yaşadıkları coğrafyanın etkisi kabul edilen bir gerçekliktir. Deniz yakınlarında yaşayan toplumların, örneğin Yunanlıların atalarının gemiler vasıtasıyla yapılan ticaretle uğraşmaları gibi, ılıman iklime ve bol yağmura sahip Çin arazisinde ya da Hindistan da yaşayan insanların pirinç, arpa darı gibi çeşitli zirai ürünlerin üretimiyle meşgul olmaları, coğrafyanın insan yaşamı üzerinde kolaylıkla görülebilen etkilerinden biridir. Üstelik bu tesir sadece iktisadi hayat üzerinde değil toplumların dinsel hayatları ve idari teşkilatları üzerinde de etkili olmuştur. Dünya tarihi, coğrafyanın kültürler üzerindeki etkisini bize açıkça göstermektedir. Örneğin Sümer kültüründe, sulama ağına bağlı olarak kurulan şehirleri ve dağınık yönetim modelini Mısırdaki görmedik. Nil nehri sayesinde Mısır, Mezopotamya da bir merkezi yönetimi, bir imparatorluk yönetimini ayakta tutmak için bin bir güçle geliştirilen gene de etkili olmayan yöntemlere hiç ihtiyaç duymadı. Çünkü eski Mısır tarihinde, Nil üzerinde

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ibrahimonay06@hotmail.com

gemiciliği denetlemek tüm ülkenin denetimini elde tutmak demektir. Bu nedenle ülkede Tanrısal yönetici olan Firavun, ırmak boyunca belli aralarla yerleştirdiği az sayıda fakat kendine sadık çalışan ve hizmetçileri sayesinde tüm ülkeye güçlük çekmeden egemen olabilmisti (McNeill, 2013: 53).

Tıpkı dünyanın diğer alanlarında olduğu gibi Türklerin yaşadığı coğrafya da onların iktisadi, içtimai ve dini hayatlarının şekillenmesinde etkili oldu. Tarihte Türklerin anavatanı konusu tartışılan bir mevzu olmakla birlikte, İç Asya diye adlandırılan coğrafyada kurulan ilk göçebe Türk devleti M.Ö 3.yüzyılda Altay'ın doğusunda bugünkü Moğolistan'da kurulmuştur. Mete zamanında yeni kurulmuş olan bu devlet bugün ki sınırlar düşünüldüğünde Kore'den Aral gölüne kadar uzanıyordu ve göçebe Şan-yü, Çin'in kuzeyindeki bütün toprakların kendisinin olmasıyla övünüyordu (Ligeti, 1986: 30). Hunlardan sonra gelen Gök-Türkler ve Uygurların da merkezi alanı aynı coğrafya idi ve devletin gücü nispetinde farklı yönlerde ve çoğu zaman batı yönünde etki alanını genişletmekteydi. Esasında bahsettiğimiz bu coğrafya büyük "Bozkır Coğrafyası" olarak adlandırılır. Bozkır ise bugün kabaca Moğolistan'dan başlayarak batıya doğru uzanan ve Hazar denizinin kuzeyinden geçerek, Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara kadar devam eden geniş bir alana işaret eder. Tarihte kurulan Hun, Gök-Türk gibi Orta Asya menşeli Türk topluluklarının ve devletlerinin genişlemesi ve güçlenmesi de esasen bu alan boyunca gerçekleşmiştir.

Bahsettiğimiz bozkır coğrafyasında kurulan bu devletler, ortaya koydukları yaşam biçimi ve hayat telakkileri, materyaller, dinsel anlayış ve düşünce kabiliyeti bakımından, adına "Bozkır Kültürü" dediğimiz bir kültür tipinin yaratıcıları olmuştur. Bozkır kültürü iktisadi temelde at ve koyun gibi hayvan yetiştiriciliği temeline dayanan, bu nedenle tüm yaşamları hayvanları için su ve ot aramakla geçen bir topluluğun kültürüdür. Bu insanların kültürü; savaşçı kabiliyetleri, Gök Tanrı dinine mensup olmakla birlikte içerisinde bir takım dinsel öğeler bulunan uygulamalar da içeren Şamanizmiyle özgün bir kültürdür ve bu kültürün hakiki temsilcileri Türklerdir. Bu kültürün anlaşılabilmesi için insanların hayatlarında mühim yer işgal etmiş olan bir takım hadiselerin sebepleri ve neticelerini anlamamız gerekmektedir. Anlaşılması gereken konulardan biri de Türklerin ava ve avcılığa bakış açısı meselesidir. Bu nedenle avcılığın temelleri, maksadı ve sonucu gibi konular araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır. Tarihsel olarak Türklerin İslam kültür ve medeniyeti dairesine girmeden evvelki dönemleri çalışmanın esasını oluşturmaktadır fakat gerek Hun gerekse Gök-Türk kültürünün devamı olarak gördüğümüz ve Uygur kültürünün katkısıyla şekillenen Cengiz Han'ın kurduğu devlette av ve avcılıkla ilgili hadiseler ve bunları nakleden kaynaklar da değerlidir ve kullanılmıştır. Çalışmamızda Türk tarihinde av ve avcı olmanın anlamı, savaşlarda ortaya konan taktiklerle av esnasında uygulanan taktiklerin benzerliği ve bu benzerliğin nedenleri açıklamağa çalışacağımız diğer konulardır. Türk tarihinde avın bir kült olması ve bizzat avla birlikte kullanılan bir takım vahşi hayvanların dinsel hayatta edindiği yer de adlandırılmalıdır. Bu nedenle konuyu anlayabilmek için Türk tarihinin erken devirleri hususunda başlıca kaynak niteliği taşıyan Çin yıllıkları ve yıllıklar esas alınarak hazırlanan çalışmalara dikkat edilmiştir. Konunun Türk edebi hayatında var olan yansımaları da bu konuda bütüncü olması arzusuyla incelenmiştir.

A- Türk Kültüründe Avcılığın İktisadi Değeri

Bilindiği üzere tarihte kurulan ilk Türk devletlerinin yaşam sahası Orta Asya olarak adlandırılmaktadır. Burada kurulan Büyük Hun, Gök-Türk ve Uygur devletlerinin Türk kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu devletler Uygur tarihinin bir dönemi de dahil olmak üzere göçebe bir nitelik taşımaktadır. Ekonomik hayatlarının merkezinde göçebe olarak hayvan yetiştiriciliği yatmaktadır. Bilhassa yan ürünler için değişik türde hayvan besleyen göçebe hayatında ekonominin bir diğer özelliği avcılığın da rol oynaması olmuştur. Eski tarihi Türk devletçiliğinin en kudretli geleneklerinden biri olan avcılık önemini kaybetmeden devam ettirmiş, bugünkü Altay Türk boylarının ve halklarının sadece ekonomik hayatında önemli bir rol oynamakla kalmamış, toplumun hayatı üzerindeki güçlü tesiriyle, ayrıca dini bir kültür ve inancın doğmasını temin etmiştir (Caferoğlu, 1970: 69). Tarihte asker ve savaşçı bir millet olarak kabul edilen Türklerin savaş dönemleri dışında en büyük meşgaleleri göçebe hayvancılığı idi. Bunun yanında bozkırları bezeyen geniş otlak ve fundalıklarda avlanmak da Türk sivil hayatında önemli bir yer tutmaktaydı. Şimdi kimsenin yaşamadığı Gobi Altay çölleri o dönemde bütün kabilelerin vahşi hayvan avlamak için katıldıkları süre avlarına şahit olmuştur (Gumilev, 2004: 96).

Türklerde avcılıkla ve iktisadi hayat içerisindeki yeriyle alakalı olarak, ilgili kaynaklar Hun çağından itibaren bilgi vermektedirler. Hunlardan bahseden Çin kaynakları erkek çocukların koyuna binerek kuş ve farelere ok attığını, biraz büyüyünce tilki ve tavşanları avlayıp (bunların) etini yediğini belirtmişlerdir. Yine bu kaynaklara göre; Hunlar adetleri gereğince normal zamanlarda hayvancılıkla uğraşır ve yabani hayvan avcılığı yaparlardı. (Onat - Orsoy, 2004: 1). Başka bir Türk topluluğu olan Tobalarda, Çine yerleşmeden ve Çinleşmeden önce kuzey-doğu Moğolistan ile kuzey-batı Mançurya arasındaki bölgede yaşıyordu ve onların iktisadi hayatlarının temeli göçebe çoban olarak hayvancılığa (at ve sığır) ve avcılığa dayanmaktaydı (Eberhard, 1945: 487). Avlanmanın Gök-Türk çağındaki önemine örnek olarak Bilge Kağan

ve Tonyukuk arasında geçen konuşmada Tonyukuk; “Bizim düşmana karşı uzun zaman direnebilmemizin sebebi, sadece su ve otları izleyerek yaşamamız, oturduğumuz yerin devamlı olmaması yani devamlı olarak aynı mekanda oturmamamız, yabani hayvanları avlayarak geçinmemiz ve hepimizin silah kullanmaya alışkın olmamızdır...” demiştir. (Toğan-Kara, 2006: 53-54). Çin kaynakları da Gök-Türkleri tarif ederken en kısa ifadeyle; göç ederler ve avla uğraşırılar demektedirler (Eberhard, 1996: 86).

Çin’in kuzeyinde yaşayan Türk topluluklarından biri olan Basmillerin hayatında avcılığın ne kadar önemli olduğuna dair şu bilgilere rastlamaktayız; Basmiller, Çin’de Sui hanedanı devrinde (581-617) Turfanın kuzeyi, Baykal gölünün güneyinde, Kırgızların güney doğusunda dağınık halde yaşamışlardı. Kaynakların bildirdiğine göre; Basmiller sağlam yapılı, enerjik insanlardı. Avcılık ve nişancılıkta çok usta idiler. Ülkeleri çok karlı olduğu için tahtadan at yaparlar, karların üzerinde hızla kayarak geyikleri takip ederlerdi (Taşağıl, 2004: 55). Kaynakların bahsettiği ağaçtan atın, ağaçtan kayak olduğu anlaşılmaktadır. Bu kayaklar kalkana benzer. Ön tarafı yukarıya kıvrık, alt tarafına kayıp devrilmesine mani olmak için at derisi konulmuştur, kundura gibi ayağa giyilir. Geyik koşmasından daha süratle dağdan aşağı kayarlardı (Eberhard, 1996: 65). Her avda yakalanan geyikler eve götürülüp yenilirdi. (Taşağıl, 2004: 55). Yine kaynaklar başka bir Türk topluluğu olan Tölös boylarından Bayırkulardan bahsederken, bunların bacaklarına tahta bağlayarak buz üzerinde geyik avladıklarını naklederler. Ayrıca Kırgızların da benzer biçimde kayakları vardı (Eberhard, 1940: 211).

Benzer tarifler Uygurlar için de geçerlidir. Büyük Hun devletinin zayıflayıp göçmesinden sonra Moğolistan coğrafyasında III.asrın başlarında kurulan Hsien-pi’lerin devleti epey güçlenmiş ve o zaman Ting-Ling’ler yani yüksek arabalılar (Kao-ch’e) da adı geçen kavmin hakimiyetini tanımışlardı. Bu sırada Kao-ch’elerin bir kısmı Gobi Çölü’nün güneyi ve kuzeyinde avcılık ve hayvancılıkla meşgul bulunuyorlardı (Taşağıl, 2004: 28-29). Uygurlarla ilgili olarak Kiu-Tang- Şu’da; Ata binmede ve ok atmada mükemmel oldukları anlatılmaktadır. Tarife göre yırtıcılıkta tüm halklardan ilerdeydiler ve geçimlerini avcılık ve savaş ganimeti ile sağlıyorlardı (Chavannes, 2007: 131).

Bozkır coğrafyasında kurulan ve iktisadi hayatlarının temelinde göçebe hayvan çobanlığı yatan bu insanlar için hayvanları çok değerliydi. Türklerin kendi besledikleri hayvanlardan kesecekleri zaman genellikle erkek olan hayvanları tercih ettikleri bilinmektedir. (Koca, 2003: 151). Bizce bu durum mevcut hayvanların korunmasını ve çoğalmasını amaçlamaktaydı. Kaynaklar tüm Türk topluluklarında hayvan varlığının önemine işaret eder. Çünkü onlar olmadan göçebe iktisadiyatı olmaz. Bu durum tüm göçebe devletleri için geçerlidir. Kaynakların bildirdiğine göre örneğin Hunlar adetlerince, besledikleri hayvanın etini yer, onun sütünü içer, derisini giyerlerdi (Onat-Orsoy, 2004: 18). Benzer biçimde Gök-Türklerden bahseden kaynaklar da onlar için “çoğunlukla hayvan yetiştirmekle uğraşıyorlardı. Nerede otlak ve su varsa oraya göç ediyorlar, uzun zaman aynı yerde kalmıyorlardı. Etle besleniyorlar, mayalanmış süt içiyorlardı” demektedir (Tsai, 2006: 63). Göçebeler için özellikle bu hayvanlardan elde edilen yan ürünler, yani süt, kıymız, peynir, et, deri, gibi mamuller iktisadi hayatın en önemli unsurlarını oluşturmaktaydı. Bu sebeple göçebe için hayvanı son derece kıymetliydi ve hayatını korumak esastı. Bu durum Türkler ve diğer göçebeler için farklı yöntemlere başvurma sonucunu doğurdu. Türkler için et ihtiyacını karşılamanın en iyi yollarından biri avlanmak idi. Bu avların vazgeçilmez bir nitelik taşıması nedeniyle, kaynaklar Türklerin yiyecek stok etmek amacıyla savaş sırasında dahi sürecek avı düzenlediklerini bildirmektedir (Gumilev, 2004: 96).

Türkler ve göçebeler ihtiyaçlarından fazlasını avlamazlardı. Doğayla, tabiat kuvvetleriyle ve hayvanlarla uyum içerisinde yaşayan ve gelecek kaygısı taşıyan bu insanlar şaşkıncı biçimde yerleşik halkların insanlarına gösterdiği merhametten daha fazlasını av hayvanlarına gösterebiliyorlardı. Benzer bir durum Türk kültüründen pek çok öğeyi bünyesinde barındıran Cengiz’in devletinde de geçerlidir. Cüveyni’nin naklettiğine binaen bir av esnasında kavmin yaşlıları Han’ın yanına giderler, hayvanların neslinin devam etmesi için Han’dan hayvanlara acımaları ve canlı kalanların yeniden suyun ve yemin yolunu bulmaları konusunda izin vermesini dilerlerdi (Cüveyni, 2013: 88). Yine bir kış avında Ögeday Kaan’ın saltanatı sırasında Moğollar ava başladılar. Kaan her zaman olduğu gibi yüksek bir yerden av sahnesini seyretmekte idi. Her cinsten hayvanlar ona yönelerek adalet isteme feryatlarını göklere çıkardılar. Onun üzerine Kaan emir verdi, bütün hayvanları serbest bıraktılar (Cüveyni, 2013: 88). Başka bir kaynak Yesün Temür Kağan tarafından Pekin’e yirmi gün mesafede bir imparatorluk ormanında tertip edilen büyük sürecek avları hakkında bize bilgi vermektedir. Bir fil üzerinde oturan Kağan, kendi renklerinde ok atan Moğol beyleri ile sürecek avının tasviri oldukça renklidir. Bu tasvirde çember içinde kalan hayvanların bağırsakları ile dışarıdaki köpeklerin havlamaları öylesine büyük bir gürültü yapıyordu ki, insanların birbirlerini işitmesi mümkün değildi. Daha sonra Kağan, atası Cengiz Han’ın sürecek avlarında olduğu gibi, manzarayı yeterli bulunca avcılardan oluşan daireyi açmakta ve hala hayatta olan hayvanları serbest bırakmaktadır (Grousset, 2006: 356).

B- Avcılığın Askeri Değeri

1. Avcılık İçin Kullanılan Silahlar ve Malzemeler

Türklerin savaş silahı olarak kullandıkları malzemelerin aynı zamanda av silahı olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Bu silahların başında yay ve ok gelmekteydi. Kaynakların naklettiğine göre; Hunlar yaşam biçimlerinin bir sonucu olarak sürekli yer değiştirirler ve bundan dolayı onlar olağanüstü durumlarda binicilik ve okçuluk taliminde bulunurlardı (Onat- Orsoy, 2004: 18). Avrupa Hunları da daha çocuk yaştan itibaren ata binmeği öğrenir ve yaya yürümeği utanç vesilesi sayarlardı (Artamonov, 2004: 65). Balamir ve Hunların birdenbire ortaya çıkan zaferlerinin, başarılarının sırrının *"krallarının mükemmel okçuları olduğu"* çağdaşları Romalılar tarafından özellikle belirtiliyordu. Nitekim elleri müthiş bir isabetle hedefi buluyordu. Öfke ve savaş anında hedefi hiç şaşmazlardı. Onların atışları mutlaka ölümü getiriyordu (Ahmetbeyoğlu, 2001: 41). Gök-Türkler de atıcılık ve binicilikte ustaydılar. Onların boynuzlu süslü yayları, okları, zırhlı yelekleri uzun süvari mızrakları ve kılıçları vardı (Tsai, 2006: 63). Aynı kaynaklar onların silahlarından bahsederken ıslık çalan oklarına özellikle işaret ederek, Gök-Türklerin ana silahlarının yay ve ok olduğunu belirtmektedirler (Tsai, 2006: 556). Çin sülale yıllıklarında 6. Yüzyıldan sonra Uygurlardan daha çok söz edildiğine ve kendilerine *"Hui-ho"* dendiğini görmekteyiz (İzgi, 2000: 14). Başka kaynaklarda Hui-ho'lar; göçebe hayatı yaşarlar, iyi binici ve nişancıdırlar denmektedir (Eberhard, 1996: 74). Uygurlarında içerisinde bulunduğu çeşitli Türk topluluklarından oluşan Töles'ler de Orta Asya'da yaşamış bütün Türk topluluklarının ortak özelliği olan atın üstünde ok atmada ustaydılar (Taşağıl, 2004: 43). Neredeyse tüm Türk topluluklarının yay ve ok kullanmaktaki yetenekleri, onları tarif eden bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Avcılığın Savaş Talimi Niteliğinde Olması

İptidai toplumların bir kısmı geçimlerini ziraat ile bir kısmı avcılıkla bir kısmı da hayvan yetiştiriciliği ile sağlamaktaydılar. Her bir faaliyet gerek coğrafyadan, gerek toplumun kendisinden bir takım nitelikler ve kabiliyetler istemektedir. Örneğin ziraatin yapılabilmesi için bir takım coğrafi ve iklimsel koşulların uygun olması bir zarurettir. Bunun yanında ziraat toplumlardan çoğu zaman yerleşik bir hayat talep eder. Göçebelik hareketi mümkün kılan ve yer değiştirmeğe uygun bir yaşam tarzı ve malzemeleri ister. Avcılık da benzer biçimde bir takım kabiliyetler gerektirmektedir. Bu taleplerin başında avlanmayı gerçekleştirebilecek av malzemeleri, sürat ve birlikte yapılan süre avlarında bireylerin teşkilatlanabilme yeteneği ve kabiliyeti gibi hususlar önem kazanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Türk toplulukları bahsettiğimiz bu niteliklere sahip olmalarıyla bilinirler. Bütün bunların yanında ayrıca süre avı yapabilmek için iyi eğitilmiş iz sürücü ve avcı olmak gerekir ki, bir çeşit askeri tatbikat niteliğinde olduğu için bunlar Türkler nazarında oldukça önemliydi (Gumilev, 2004: 96). Türklerin yaşam koşulları onları iyi birer avcı ve savaşçı olmalarını sağlamaya yönelik faaliyetlerden oluşmaktaydı. Türk kültüründe savaş ve avcılık arasında benzer nitelikler bulunmaktaydı ve anlaşılabilir avcılığın yapılmasındaki önemli etkenlerden birisi savaş talimi olarak görülmesiydi Hunlardan bahseden Çin kaynaklarına göre Hun toplumunda erkek çocuklar koyuna binerek kuş vb farelere ok atar, biraz büyüyünce tilki ve tavşanları avlayıp olağanüstü durumlarda ise savaşmak için talimde bulunurlardı. Bu onların en doğal özelliği idi (Onat- Orsoy, 2004: 1).

Türklerin yay ve ok kullanmaktaki yetenekleri ve bunu geliştirirken avcılığı kullanmaları İslam kaynaklarında da bahsedilir; Cahiz'in naklettiğine göre; *"Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömlenmiş veya yerde konmuş hayvandan hedeflere, avının üzerine pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızla sürdüğü halde, öne, arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar"* (Cahiz, 1998: 67).

Dede Korkut hikayelerinde oğlunun savaş kabiliyetleri ve yetenekleri konusunda şüpheye düşen bunun için üzülen Kazan Bey'e hitaben oğlu Uruz, babasına : *"A beg baba devece büyümişsin, köşekçe akulun yok; depece büyümişsin, darıcabeynün yok, bu hünerleri oğul atadan mı görür, öğrenür, yohsa atalar oğuldan mı öğrenür. Kaçan sen beni alupkafir serhaddine çıkardun, önümde kılıç çalup baş kesdün? Ben senden ne gördüm ne öğrenem dedi"* (Gökyay, 1973: 61). Hikayenin devamında anlaşılabilir oğlunun bu sistemi karşısında Kazan Bey, onun bu yeteneklerini geliştirmesini sağlamak amacıyla onu ava çıkarmıştır. Avcılığın askeri değeri üzerinde duranlardan biri de Cengiz Handır. O da, çevresindekilere, askeri işlerden boş kaldıkları zaman av yapmalarını önerirdi. Askeri de bu işe teşvik etmelerini isterdi. Elbette Cengiz Han'ın bundan maksadı, sadece av yapmak değil, insanlara ok atma, savaşma ve zorluklara alışma yeteneği kazandırmaktı (Cüveyni, 2013: 86). Av sahasının insanların savaş hünerlerini gösterdiği bir sahne olması durumu Dede Korkut Hikayelerinde resmedilir. Burada Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında; Sabahın ilk aydınlığında Dirse Han yerinden kalktı. Oğlancığını yanına alıp kırk yiğidi beraberine aldı ava çıktı. *"Oğlandır ne bilsin, geyiği kovalıyordu, getiriyordu, babasının önünde vuruyordu. Babam at koşturuşuma baksın kvoansın, ok atışıma baksın güvensin, kılıç çalışıma baksın sevinsin diyordu"* (Ergin, 2004: 28).

Süre avlarının değeri ve hazırlıkları konusunda Cengiz tarihini anlatan Cüveyni cömert davranmıştır. Av konusunu açıklayan en berrak ifadeler onun tarafından anlatılır. Biz bu ifadeleri Türk kültürünün bir parçası olarak kabul etmekte bir sakınca görmüyoruz. Onun nakliyle; Cengiz Han avı hayatı

bir iş sayardı ve önem verirdi. Bu nedenle onun eğitiminin ve öğretiminin gerekli olduğunu söylerdi. Bunların bir parçası olarak avcılarının ava rastladıkları zaman onu hangi metotla avlayabileceklerini, nasıl saf tutacaklarını, sayılarının azlığına çokluğuna bakarak hangi usulle avı çembere alacaklarını bilmelerini, isterdi (Cüveyni, 2013: 86). Yine onun ifadelerinden anladığımız kadarıyla av konusu ve özellikle süreklilik avı belli bir özen gerektirmekteydi. Bu avlar kalabalık gruplar tarafından gelişigüzel yapılmamaktaydı. Sürekli avlarının başarılı olabilmesi birtakım ön hazırlıklar yapılmalıydı.

“Cengiz Han, av yapmak istediği zaman bu genellikle kışın başlarında olurdu. Ordu karargahının etrafındaki askerlerin ava hazır olmaları fermanını verirdi. Verilen emir gereğince her on kişiden birkaçının avlanacakları yere uygun silah ve aletler tedarik etmeleri gerekirdi. Sonra ordunun, sağ, sol ve merkez mevzilerini belirlerler ve büyük emirlere teslim ederler, kadınlar, cariyeler, yiyecek ve içeceklerle birlikte yola düşerlerdi; avın çemberini, bir ay, iki ay ve üç ayda daraltırlar sonra avı kademe kademe, yavaş yavaş öne sürerler ve çemberin dışına çıkmamasına dikkat ederlerdi. Eğer o arada av çemberin dışına çıkarsa, bu avdaki başarısızlığın sebebini konuşup tartışırlardı. Gerekli sonuçlar alındıktan sonra emirler, ihmalini gördükleri askerleri, bin, yüz ve on sopyyla uyarırlardı. Çoğu zaman ihmalen ölüme mahkum olurdu. Nerke dedikleri kuşatma safında kendisine verilen yeri korumama veya ayağını belirlenen yerin önüne veya arkasına koyma davranışı, beraberinde büyük bir cezayı getirirdi” (Cüveyni, 2013: 87).

3. Av Esnasında Uygulanan Kuşatma Taktiğinin Savaşlara Yansıması

Türkler ve diğer göçebeler av da başarılı olmak için kendilerini geliştirmek ve bir takım taktikler uygulamak zorunda kalmışlardı. Çünkü hayvanlar ve özellikle vahşi hayvanlar dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı son derece duyarlı ve atiktirler. Örneğin geyiklerin oklardan sakınma konusunda mucizevi bir beceriye sahip olduğu bilinmektedir (Eliade, 2003: 196-197). Bu nedenle Türkler hayvanları avlayabilmek için içerisinde tuzak ve pusu olan bir yöntem uygulanmaktaydı. Böylece geyik sürülerini beklerken kurulan sabırlı pusu göçebelere, ilerde hayvanlara veya düşmana gözükmeyecek sessiz bir izci hattının oluşturulmasını öğretmişti. Avda ağ kullanılması onlara, tıpkı çayırda kaçan hayvan sürüsünün önünün kesilmesi gibi, düşman ordusunu iki kanatla çevirerek ortaya almayı sağlayan dolama (“tulugma”) hareketinin pratiğini öğretmiştir (Grousset, 2004: 256).

Sürekli avlarının Türklerle benzer biçimde Moğollarda da görüldüğünü belirtmemiz gerekir. (Donuk, 2008: 187). Bu nedenle Cüveyni'nin Moğollarda gördüğü sürekli avlarını yaptığı tarifin Türkler için geçerli olduğunu düşünmemiz doğaldır. Nitekim Grousset'in ifadesiyle daha sonraki devirlerde gördüğümüz Moğol taktiği, Hunların ve Gök-Türklerin mükemmelleştirdiği, yerleşik kültürlerin sınırlarındaki akınlarda yahut bozkırda büyük av seferleri alışkanlığı ile yoğrulmuş olan göçebelerin ezeli taktiğinden başka bir şey değildir. (Grousset, 2004: 256). Bu nedenle biz Cüveyni'nin nakillerine bu açıdan bakmaktayız. Gerek sürekli avlarında gerekse savaşlarda Moğolların izledikleri kuşatma taktiğinin ilk uygulayıcıları Hunlar ve Gök-Türklerdir. Bu avların gerek katılım gerekse kuşatılan alanın büyüklüğü açısından oldukça büyük avlar oldukları anlaşılmaktadır. Çin kaynaklarına göre M.Ö 62 yılında Hun imparatorunun idaresinde tertiplenen sürekli avına 100.000 süvari katılmıştı. Diğer bir sürekli avında 700 li (yaklaşık 350km lik) bir alan kuşatılmıştı (Kafesoğlu, 1993: 276). Türk tarihinin bu dönemini anlatan kaynaklar bu avların büyüklüğünü ve önemini anlatmakla birlikte sürekli avının tasvirini yapmak noktasında yetersiz kalıyorlar. Bu nedenle bu konuda başvurabileceğimiz bir diğer kaynak Cüveyni ve onun eseri Tarih-i Cihan Güşâ'dır. Bu eserinde Cüveyni, Cengiz ve sonrası Moğol devletinde yapılan sürekli avlarının ve bu avlardaki kuşatma yönteminin gayet güzel tasvirlerini bırakmıştır. Onun naklettiğine göre;

“Aoda töre şöyleydi: İki üç ay, gece ve gündüz, av sürüsünün göçü avcılar tarafından takip edilirdi. Elçiler, bu konudaki raporu Han'a arz ederler, av sahasının durumun, av çokluğunu azlığını Han'a haber verirlerdi. Kuşatma çemberi daralıp avlar birbirine yaklaşıncaya iki üç ferseng (fersah 6 km uzunluğundaki ölçü birimi) lik ipleri, kuşatma çemberinde birbirine bağlarlar ve keçeleri yayarlardı. Askerler çemberin etrafında omuz omuza ayakta dururlardı. Kuşatma çemberinin içinde tutulan yırtıcı ve vahşi hayvanların uluyup bağırma, koşup taşma sesleri göğe çıkardı. Aslanlar, yaban eşekleri, ceylanlar, tilkiler, kurtlar ve kuzular, bu kuşatma çemberinde kader birliği içinde olurlardı. Sonra kuşatma halkası öyle daralırdı ki yırtıcı ve vahşi hayvanlara hareket ortamı kalmazdı. Başlangıçta han ile süvari yakınlarının birkaç kişi, atlarının üzerinde bir saat kadar ok atmakla ve avla meşgul olurlardı. Yorgun düştükleri zaman safın ortasına gidip yüksek bir tepede ayakta dururlar ve şehzadelerin avını seyredirlerdi. Şehzadelerden sonra sırasıyla oğullar, emirler ve sıradan kişiler ava başlarlardı. Bu iş, bir iki yaralı hayvanın dışında avdan bir şey kalmayınca kadar devam ederdi (Cüveyni, 2013: 87).

Sürekli avlarında gördüğümüz bu manzara Türklerin savaş sahnelerini anımsatmaktadır. Bunlar arasında doğal bir ilişki olduğu çok net gözükmektedir. Bilindiği üzere Türkler tarihin erken dönemlerinden itibaren iyi savaşçılar olarak anılırlar. Onların bu nitelikleri özellikle komşuları tarafından gayet iyi bilinmekteydi. Bu nedenle daha Hun çağından itibaren Türklerle askeri üstünlük sağlayan pek çok materyal yabancılarla tarafından örnek alınmaktaydı. Sadece atlı birlikler değil aynı zamanda Bozkır Türk elbisesi olan ceket, pantolon, Hun başlığı ve çizme de Çinliler tarafından alınmıştı. Bütün bunların yanında ve anlaşılan bunların doğal bir parçası olarak sürekli avları da orada görüldü ve bu ıslahatlar Gök-Türk çağında da devam etti (Taşağıl, 2008: 171).

Türklerin askeri marifetlerinin bir diğer konusu da savaşlarda uyguladıkları taktikleriydi. Türklerin uyguladığı bu savaş taktiklerinin en önemlisi ve en bilineni “Kurt Oyunu” dur. Bazı araştırmacılar Türk

yurdunun kadim adından dolayı buna “Turan Taktiği” de demektedirler. Bozkır Türklerinin savaş stratejileri iki temele dayanmaktaydı; sahte geri çekilme ve pusuya. Esasında Türklerin düşmanları da bu taktiği biliyorlar fakat bunu uygulayamıyorlardı. Çünkü bu taktiği uygulayabilmek için bir takım niteliklere sahip olmak gerekiyordu. Bunlar hafif süvari olmak, iyi ok atmak, uzak muharebe yapma yeteneğine sahip olmak ve sürate sahip olmak olarak sıralanabilir (Donuk, 2008:187). Tarihte, sahte geri çekilme ve pusuya dayalı Turan taktiğini uygulamak isteyenlerden biri de Roma imparatoru Sezar idi. Onun zamanında çoğu yabancı, ilk bozkırlı süvari birliğinin kurulduğu görülmektedir. M.Ö 48 de Pompeiusa karşı, Teselyada ki Parpulas savaşında bu askeri taktiği denemiştir (Kafesoğlu, 1993: 277). Bu taktikte ordu 4 kısma ayrılır. Bu taktiğin uygulanacağı en uygun yer etrafı az yüksek bir dağ veya tepe ile çevrili olan bir vadidir. Vadinin sağ ve solundaki tepelerin ardına saklanan askerler burada pusuya yatar. Gönderilen öncü kuvveti düşmanla muharebeye başlar ve kaçıyormuş izlenimi vererek geri çekilir. Düşmanla birlikte pusuya bölgesine gelince, düşmanın tam karşısında bulunan ikinci kısım kuvvetler düşmanı durdurur. Bu esnada pusuda bulunan askerler harekete geçer ve düşman çembere alınır (Donuk, 2008:186-187).

Bu taktiğin tarihteki ilk örneklerinden biri Büyük Hun Hakanı Mete zamanına denk gelir. Mete'nin Çin imparatorunu ve ordusunun bir kısmını çembere alması Çin kaynaklarında anlatılmaktadır. Kaynakların bildirdiğine binaen; Mete M.Ö 200 de ki savaşta yenilip kaçıyormuş gibi yaparak Han askerlerini üzerine çekmişti. Han askerleri Mete'yi kovalayıp saldırıya geçince Mete en iyi askerlerini saklayıp zayıf ve güçsüz olanları göstermiş; bunun üzerine Han ordusu bütün gücüyle çoğunluğu piyade olan 320.000 kişi ile Hun'ları takibe başlamıştı. İmparator Kao-ti, önceden Pai-teng'e varmış olduğu halde piyadelerinin henüz tamamı gelmemişti. Mete sayıları 300.000 aşan seçkin süvari ordusuyla imparatoru Pai-teng dağında kuşatmıştı. (Onat-Orsoy, 2004: 9-10). Türk tarihindeki pek çok zafer bu taktiğin başarıyla uygulanmasıyla elde edilmiştir. 1071 Malazgirt, 1396 Niğbolu, 1526 Mohaç muharebesinde aynı taktik uygulanmıştır (Donuk, 2008: 187).

Moğol askerlerinin de bu taktiği uyguladıklarını Cüveyni bize bildiriyor. Onun nakline göre Harezmsahlarla olan savaşlarında Moğollar süvarileri, avcının önünden kaçan bir ceylan gibi izlerini kaybettirmemek için bazen kaçarak bazen de durup geriye bakarak düşmanlarını pusuya düşürmüş ve pusudan çıkıp düşmanlarının üzerine atılmışlardır (Cüveyni, 2013: 149). Yine Cengiz'in kurduğu Moğol devletinin Maverünnehir seferi, Macaristan seferi, bitkin “avı” çığına çevirmek, kuşatmak ve avı metotlu bir katliamla sona erdirmek şeklinde cereyan eden muazzam süreklilikli avları görünümünü almıştır (Grousset, 2004: 257).

4. Şaşırtma ve Sürate Dayalı Taktiğin Avlarda ve Savaşlarda Kullanılması

Avlarda gördüğümüz avı pusuya düşürmek, ona tuzak kurmak gibi stratejiler eğer savaşlarda uygulanırsa düşmanı aldatması ve kandırması nedeniyle, farklı bir ifade türüyle “hile yapmak” olarak da adlandırılmıştır. Bu nedenle Türklerin savaşlarda hileye ve düşmanı aldatmağa yönelik taktikler izledikleri söylenebilir. IX. Yüzyılda yaşamış Arap yazar ve şair Cahiz'in naklinde; Horasan valisi Cunayd b.Abdurrahman ile Türk Hakanı arasındaki konuşmada Türk hakanı: “Biz işlerimizde hile yapmayan bir milletiz. Hileyi sadece harpte mübah sayarız. Eğer harp hilesiz olacak olsa hileyi harpte dahi mübah görmezdik” demektedir (Cahiz, 1998: 63).

Türkler tarihin farklı dönemlerinde gördüğümüz farklı taktik ve savaş stratejilerinin uygulamasını ilk önce avlarda gerçekleştiriyorlardı. Bu nedenle göçebelerin yeri geldiğinde kaçma, saklanma ve sessizce düşmana yaklaşarak ve birden ortaya çıkarak naralar atmalarında tekrar yüklenme gibi yöntemlerinde, burada hayvanı çığına çevirerek kendi zevkine göre yakalama alışkanlığına sahip avcının genel hallerini görmekteyiz (Grousset, 2004: 257).

Türk ordularının genel özellikleri oldukça hareketli ve kabiliyetli süvarilerden teşkil olmuş olmasıdır. Türk savaş sistemi “hareket ve sürat” üzerine kurulmuştur. Süratin savaşlardaki önemini ilk keşfeden millet Türklerdir ve Türkler atın sağladığı sürat sayesinde karşı konulamaz bir güce ulaşmışlardır (Koca, 2003: 97-98). Sahip oldukları sürat sayesinde Türklerin ve göçebelerin sahip olduğu unsur sürpriz yapma yeteneğidir. Böylece göçebeler hareketli süvarileri sayesinde düşman üzerinde ani bir şaşırtma ve beklenmedik yerde ortaya çıkma etkisi yaratarak her türlü harekattan önce düşmanın moralini bozarlar. Aksi takdirde yani düşman güçlüyse ve iyi dayanıyorsa hiç ısrar etmezler (Grousset, 2004:256-257). Türk tarihinin her safhasında onların bu yöntemleri kaynaklar tarafından nakledilmiştir. Avrupa Hunları, düşmanla göğüs göğüse bir çarpışmağa girmeden onu ok atışlarıyla hırpalar, bazen gözden kaybolur bazen çeşitli cephelerde kendilerini gösterirler. Düşmanı iyice yoruncaya kadar bu taktiği sürdürürler ve sonunda da zafere ulaşırlardı (Artamonov, 2004: 64). Gök-Türklerin gücü de ata binmekte ve ok atmakta yatıyor, uygun bir durum gördüklerinde ilerliyor, ama bir tehlike fark ettiklerinde dağılıyorlar ve fırtına yıldırım gibi uğulduyorlardı. (Tsai, 2006: 556). Taktiklerine gelince “ipini koparmış barbarların gücü, bırakılmış oklar gibi gelmelerinden ve kırılmış saz telleri gibi yine kaybolmalarından kaynaklanıyor.” demek ki yıldırım hızıyla yapılan

baskın taktiğini izliyorlardı. Onları takip etmek isteyenler onlara yetişmekte zorlanıyorlardı (Tsai, 2006: 556). Anlaşılan düşmanı gafil yakalama ve hareketin hızı konusu sürpriz baskınların temelini oluşturmaktaydı. Bilge Kağan, *"Türgiş kavmini uykuda bastım"* (Ergin, 2006: 45) derken Tonyukuk da *"Kırgızı uykuda bastık"* demektedir. (Ergin, 2006: 73). Benzer biçimde eylem ve fiillerdeki sürat kavramı Uygurlar içinde geçerli görünmektedir. Çin sülale yıllıklarında 6. yüzyıldan sonra Uygurlardan daha çok söz edildiğine ve kendilerine "Hui-ho" yani Çince; Şahin sürati ile dolaşan ve hücum eden dendiğini görmekteyiz (İzgi, 2000: 14).

Türklerin savaşlarda da kendilerini avcı ve rakiplerini av gördükleri çok açıktır. Arap kaynakları da Türklerin bu hususiyetlerine vurgu yaparlar Yazid b. Mazyad : *"Türk'ün, atının sırtında ağırlığı, yerde yürürken ayaklarının tıptırtısı yoktur. Bizden bu süvarinin önünde iken göremediği o, arkasında iken görür. O bizden bir süvariye av, kendisini pars, süvariye geyik, kendisini av köpeği yerine koyar"* demmiştir (Cahiz, 1998: 74). Cüveyni de Moğol ordusunun kurduğu pusu ve tuzak sonunda Harezmsah ordusuna saldırısını anlatırken, Moğolların, çobanı olmayan bir koyun sürüsüne dalan aç kurtlar gibi hepsini öldürdüklerini anlatır (Cüveyni, 2013: 149). Efsane Cengiz Han için şöyle demektedir: *"Gündüz yaşlı bir kurdun uyanıklığı, geceleyin karganın gözleriyle gözetler, muharebede bir doğan gibi, avının üzerine atlar"* (Grousset, 2006: 256). Anlaşılan Moğol ve atı, tıpkı geyik veya kaplan avlar gibi Çinliyi, İranlıyı, Rus'u ve Macar'ı avlayacaktır (Grousset, 2004: 257). Av ve savaşlar arasındaki benzerlik sadece taktikler ve metotlarla sınırlı kalmamaktadır. Olayın bir de dinsel ve inanç içeren bir anlamı bulunmaktaydı. Çünkü Türk telakkisine göre; gerek savaş, gerek avda üstünlük bir "kut" tezahürü sayılıyor idi. Kazananın kut sahibi olduğu; yenilenin ve öldürülenin ise hayatta ve ölümünden sonra , "kut " sahibine tabi olduğu kabul ediliyordu (Esin, 1985: 4).

C- Avcılığın, Tarihi ve Edebi Metinlerde Yer Bulması

Türk kültür tarihinde ve geleneğinde avcılık önemine binaen değerli bir yer tutmaktadır. Türk tarihinde ve edebi hayatına dair kaynaklarda avcılık ve avla ilgili notlar dikkat çekmektedir. Büyük Hun devleti tarihinde avcılıkla ilgili bilinen bir hikaye, bu devletin kaderinin aslında bir av sırasında değiştiğini göstermektedir. Sadece Hun değil bütün Türk tarihinin önemli şahsiyet ve devlet adamlarından biri olan Mete'nin babasıyla mücadelesi ve onu alt etmek için adamlarını eğitmesi Çin kaynaklarınca nakledilir. Askerlerinin sadakatinden emin olmak için çıktığı avlarda değerli nesnelere hedef alan ve bunları vuran Mete askerlerinden de aynı şeyi beklemiş, nihayetinde onların sadakatinden emin olunca, babasıyla birlikte bir av tertip etmiştir. Bu avda okunu babasına atınca adamları da aynı hedefe ok atmışlar ve Mete iktidarı ele geçirmişti (Onat- Orsoy, 2004: 6).

Büyük Hun devletinin tarihsel parçası olan ve batıda Avrupa topraklarında güçlü bir devlet kuran Avrupa Hunlarının, yeni yurtlarını bulmaları konusunda avcılığın rolü hakkında bir hadise nakledilir. Jordanes Avrupa Hun'larının yeni vatan işgalini şu şekilde anlatır;

"Eski Hun avcıları kendi adetlerine göre bir sürgün avı yapıyorlarmış. Avlana avlana Maeotis bataklıklarının iç kısımlarına kadar gitmişler. Bu sırada nerden geldiğini bilmedikleri bir dişi geyik çıkmış karşılarna. Başlamış dişi geyik onlara, bataklığa doğru yol göstermeğe. Onlar da ellerinde olmadan dişi geyiğin peşinden gitmişler. Geyik bazen gidiyor ve bazen de durarak onlara bakıyormuş. Avcılar geyiği ha vurduk ha vuracağız derken iyice bataklığın içine girmişler. Az sonra bataklığın öbür kenarı görünmüş. Halbuki Hunlar bu bataklığı geçilmez bir okyanus kadar büyük görürlermiş" (Ögel, 2003: 578).

Avcılığın Türk tarihindeki yeri, sadece devletlerin siyasi tarihi yada yeni yurt edinmesiyle de sınırlı kalmamıştır. Kaşgarlı'nın naklinden öğrendiğimize göre astronomik ve astrolojik değerlerde avcılıkla ilgili bir hikayede anlatılmıştır. Türklerin icat ettiği ve kullandığı bir takvim olan 12 hayvanlı Türk takviminde her sene meydana gelecek hadiseler, önceden tahmin edilirdi ve bu dönemin her biri bir hayvan tarafından temsil edilirdi. Kaşgarlı Mahmud bu takvimin ortaya çıkışındaki av ile ilgili hadiseyi şu şekilde nakleder;

"Türk Hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yıldı yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan ulusuyla geneş (müşavere) yapar ve kurultayda "biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlarda yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla birer ad koyalım, sağışlarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım ; bu aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın "dedi. Ulus, Hakanın bu önergesini onayladı. Bunun üzerine Hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını "İlsu" ya doğru sürsünler diye emreder. Bu, büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avolarlar; birtakım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak verilir." (Kaşgarlı Mahmud, Cilt 1, 2006: 345-346).

Av ve avcılıkla ilgili konular Türk destanlarında da yansımaları bulmuştur. Uygurca Oğuz Kağan destanında, hakimiyet hakkının üç büyük oğlana verilmesi noktasında kardeşlerin ava çıktığı nakledilmektedir. Destanda Oğuz Kağan, oğulları; Kün, Ay ve Yultuz'u doğu tarafına göndermiş, onlarda çok av ve çok kuş avladıktan sonra yolda altın bir yay bulmuşlardı. Oğuz diğer üç oğlu Kök, Tağ ve Tengiz'i de batı tarafına göndermiş, onlarda çok av ve çok kuş avladıktan sonra yolda üç gümüş ok bulmuşlardı (Bang - Rahmeti, 1936: 31). 13. Yüzyılda İlhanlı sarayında vezir olarak bulunmuş Farisi Reşideddinin, Oğuz Kağan ile ilgili destanın naklinde; Oğuz avdan dönüp, evin yakınlarına gelince babası ve amcalarını kendi

yakınları ile birlikte savaşa hazır bulmuştu. (Togan, 1972: 19). Destanın diğer bir nakilcisi Ebu-l Gazi Bahadır Han'da da, Oğuz'un ava olan merakı defeatle anlatılır ve yine Oğuz'un babası Kara han ve beyleri, Oğuz'u avda gezerken tutup öldürmeğe karar vermişlerdir (Ebu-l Gazi Bahadır Han, : 28).

D- Avcılığın Bir Sportif Faaliyet ve Eğlence Olarak Yapılması

Türklerin iktisadi ve askeri sebeplerin dışında av yapmalarının bir diğer nedeni de avcılığa duyulan sevgi ve onu bir sportif faaliyet olarak görmeleri idi. Türklerin bozkırda nisan ve mayıs ayında ilk gök gürlmesi ile başlayan sazlı, türkölü, eğlenceli bahar bayramlarında tertipledikleri at yarışları ve çeşitli müsabakalar dışında en önemli sporları avcılık idi Çin kaynaklarına göre M.Ö 62 yılında Hun imparatorunun idaresinde tertiplenen süre avına binlerce süvari katılmıştı (Kafesoğlu, 1993: 275-276).

Avcılık Gök-Türkler döneminde de önemini muhafaza etmiştir. Gök-Türk çağında Kağanların büyük avlar tertip ettikleri bilinmektedir. Kağan Şapolyo'nun Şan-si bölgesinde avlanmağa çıkmak için Çin imparatorundan izin istediği kaynaklarca bildirilmektedir. (Tsai, 2006: 79). Kaynakların naklettiğine göre; Çin esaretine düşen Gök-Türk Hakanı İl Kağana bütün aile efradı ve maiyeti iade edilmiş ve kendisine Tay-po konağı tahsis edilmişti. Esir Türk hükümdarının ne ihtiyacı varsa hepsi de görülmüştü. Kağan daima aynı yerde yaşamağa alışkın olmadığından, saray bahçesinde kurdurduğu çadırının yerini mütemadiyen değiştirir ve başka bir yere naklettirmiş (Kurat, 1952: 26). Mevcut durumdan rahatsız olan İl Kağan mahzundu. Onun için zaman zaman aile fertleriyle karşılıklı, hüznü, kederli, şarkılar söyler, gözlerinden yaşlar süzülürdü. (Toğan-Kara, 2006: 21). Çin imparatoru, tutsak olan Gök-Türk Kağanı İl Kağanın (Ölümü 638) kederini azaltmak amacıyla geyikleri çok olan Fuşan dağı muntkasında avlanabilmesi için, bu alanın valiliğini teklif etmişti. Fakat kağanın bunu reddettiği bildiriliyor (Kurat, 1952: 26). Anlaşılan Türklerin yaptığı büyük süre avları her zaman yabancıların dikkatini çekmiş, hatta Türk olmanın bir özelliği gibi algılanmıştı. M.S 643 yılında Gök-Türlere olan özentisiyle bilinen Çin veliahtı Ch'eng-ch'ien sözlerinden ava çıkmanın Gök-Türk olmanın koşullarından biri gibi algılandığı anlaşılmaktadır. Kaynaklar onun şu sözleri söylediğini naklederler : "İmparator olsam, on binlerce süvariyle avlasam, ondan sonra saçımı uzatarak Göktürk olurum. Bütün isteğim budur" (Jen-Tang, 1968: 115).

Oğuz Türklerinde de avcılığın önemli bir hadise olarak algılandığını söylemek mümkündür. Onlar senenin belirli bir zamanında bir merasim yaparlardı. Bu merasimde bütün Oğuz boylarının reisleri bir araya toplanır; ziyafette bir kurban kesilir ve bu kurbanın, her kabile reisi belli bir parçasını yedi. Ayrıca kuvvetle muhtemel bu merasimden evvel bir av merasimi yapılırdı (Orkun, 1935: 108). Türklerin ava merakları Dede Korkut hikayelerinde defalarca zikredilen örneklerle açıktır. *Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında; "Sabahın ilk aydınlığında Dirse Han yerinden kalktı. Oğlancığını yanına alıp kırk yiğidi beraberine aldı ava çıktı. Av avladılar, kuş kuşladılar"* denmektedir (Ergin, 2004: 28). Yine Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede avcılığın sportif değeri üzerine durulmuştur. Destanda: "Ulaş oğlu Salur Kazanın alnına şarabunitesiçikdi. Kaba dizi üzerine çöktü, ayıtdı: Ünum anlan begler, söziüm dinlen begler; yata yata yanumuz ağrıdı, dura dura belümüz kurudu. Yürüyelüm a begler, av avlayalım, kuş kuşlayalım, sığın geyik yıkalum dedi" (Gökay, 1973: 16). Pek çok açıdan Hun ve Gök-Türk devletinin kültürel mirasçısı olarak davranan Cengiz Han da avı hayati bir iş saydığı ve onun eğitiminin ve öğretiminin gerekli olduğunu söylediğini kaynaklar zikrediyor. (Cüveyni, 2013: 86). Cengiz'in devletinde Cengiz'in torunu olan, Mengü Kağan'ın da vahşi hayvan avına tutkun olduğu bilinmektedir (Gumilev, 2003: 230). Benzer biçimde avcılık müessesesi Osmanlı devletinde de geniş gelişme imkanları elde etmiş, devletin azametine layık bir seviyeye yükseltilmiştir. Hatta sultan dördüncü Murat ava karşı gösterdiği düşkünlüğü yüzünden "Avcı" lakabını dahi almıştır. Kanuni Sultan Süleymanın da ava meraklı olduğu bilinmektedir (Caferoğlu, 1970: 173).

E- Avcı Kuşlarla Yapılan Avcılık ve Bunun Farklı Alanlardaki Yansımaları

Avcılığın esaslarından olan ata binmek ve ok atmak gibi faaliyetler bozkır bölgesinde yaşayan Türkler için olağan meşguliyetlerdi ve toplumun büyük bölümü bunlarla uğraşmaktaydı. Bunların yanında bozkır Türkleri arasında at yarışları, gülle atma, güreş, doğancılık yani yırtıcı kuşlarla avlanma ve benzeri mücadeleler yapıldığını ve mücadelelerin kişilerde azmi artırdığını biliyoruz (Kafesoğlu, 1993: 275). Bu faaliyetler arasında saydığımız yırtıcı kuşlar marifetiyle avlanma hususiyeti Bozkır coğrafyasında devamlı gördüğümüz bir gelenektir ve son derece yaygındır. İnsan ve toplum hayatı içerisinde bu olağanüstü kuşların çeşitli amaçlarla beslenmesi ve yetiştirilmesi konusu önemlidir. Çünkü insanoğlu pek çok zaman vahşi hayvanların olağanüstü yetenekleri karşısında sessiz kalamamış ve onlara dini hayatları içerisinde yer vermeğe başlamışlardır. Eski Türk dininin anlaşılması meselesi oldukça zordur. Gök Tanrı dininin menşei ve hangi tarihlere kadar indiği meselesi kesinlik kazanmamıştır. Bununla birlikte daha Hun çağında Türklerin tek tanrılı bir inanca sahip olduğu görüşü genellikle kabul görmektedir. Türk dininin daha eski çağları hakkında farklı görüşler mevcuttur. Atalar kültürünü veya totemizmi bu ilk esasa ve oluşuma bağlayanlar ya da bir dönem bu inançların Türk dininin merkezinde olduğunu iddia edenlerde bulunmuştur. Totemizm ve avcılık arasında bağ olduğunu dile getiren Caferoğluna göre; İlk göçebe Türk devlet hayatında bir taraftan

vahşi hayvan eti yenilip yaşarken, bir taraftan da avlarda kullanılan şahin ailesinden bütün kuşlar totem olarak takdis edilmekte idi. Tonyukuk yazıtında “vahşi hayvan” karşılığı olarak “tavşan” kullanılmıştır. Tersine Bilge ve Kül-Teğin yazıtlarında ise devlet ricalinden birinin ölümü tasvir edilirken ölmez ruhu “Şunkar kuşu” ruhiyle birleştiği ifade edilmektedir. Böylece totem haline getirilen şahinler yardımıyla avcılık, milli bir gelenek haline getirilmiş oldu (Caferoğlu, 1970: 72). Av kuşlarının bu maksatla kullanımı tarihte bilinen bir gerçektir. Kaynakların naklettiğine göre; Oğuz Türklerinde senenin belirli bir zamanında dini nitelikte bir tören yapılmakta ve muhtemelen bu törenden evvel de bir av merasimi yapılırdı. Ayrıca bu avda her kabile kendi kuşunu kullanırdı (Orkun, 1935: 108). Reşidüddin’in naklettiği Oğuz destanında, 24 Oğuz boyundan her dört tanesini bir kuş sembolize etmek üzere, Şahin, Kartal, Tavşancıl, Sungur, Üçkuş ve Çakır kuşu ongun (tös) larının bulunduğu ifade edilmektedir (Güngör- Ünver, 2003: 82). Destana göre; İrkıl Hoca, daha Oğuz’un hayatında bir yarısı Bozok, bir yarısı Üçok ismini alan bu oğullardan olan tam yirmi dört evladın her birine birer lakap verdi; yine her birine bunlardan kime ait olduğunu belirtmek üzere hayvanlara vurmak için birer tamga tespit etti. Her bir oğula hangi hayvanın ongun olacağını da belirtti (Togan, 1972: 50).

Bahsedilen bu vahşi av kuşlarının dinsel anlamları yanında başka özellikleri de temsil ettiğini söylemek mümkündür. Anlaşılan Asya göçebe Türk topluluklarında avcılık, savaşçılık ile vahşi kuşlar arasında bir bağ kurulmuştu. Bahsedilen bu atlı boylar, dört nala giderken hem öne hem arkaya ok atmak mahareti ile ün salmışlardı. Esin’e göre; Türklerde böyle üstün okçuların alameti, başa takılan çift şahin kanadı idi (Esin, 1985: 2-3). Bunların yanında bildiğimiz kadarıyla Bulgar ve Macarlarda “Çift başlı kartal” da bir sembol olarak kullanılmaktaydı (Ögel, 1971: 160).

Tarihte Türklerle meskun sahalardan biri olan Altay bölgesinde av ile ilgili bir diğer dinsel hadise de tabiat ruhları ile olan ilişkilerin korunması meselesidir. Bu sebeple ava çıkmadan önce çeşitli dini ibadetler yapılarak, avın verimliliği ve başarılı geçmesi için gereken bütün örf kaidelerine riayet edilmektedir. Bilhassa avı koruyacak olan ruha bağlılık göstermeğe çalışılır. Bu saygı özellikle Altay sahasının başlıca coğrafik özelliğini teşkil eden “Tayga ve dağ” ların sahibi buldukları ruhlara karşı gösterilir. Çünkü avcı halkın inancına göre avın verimliliği ve zenginliği tamamıyla bu ruhların himayesi altındadır (Caferoğlu, 1970: 169). Dede Korkut hikayelerinde toplumun ava verdiği dinsel değer ve kıymet açıkça görülmektedir. Destanda “*Dirse Hanun Hatunu oğlancuğumun ilk avudur deyü, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kurdurdu*” denmektedir (Gökyay, 1973: 9).

SONUÇ

Tüm canlıların ve insanoğlunun hayattaki en güçlü duygusu, hayatını devam ettirme ve yaşama içgüdüdür. Bu durum toplumların ortaya çıkışı, iktisadi faaliyetlerin amacı, toplumlar arası ilişkiler gibi kavramların da var oluşu nedenidir. Tarihte göçebe hayvan yetiştiricisi olan Türkler iktisadi manada pek çok ihtiyaçlarını bu faaliyetten karşılamaktaydılar. Bununla birlikte özellikle et ihtiyacının karşılanması konusunda başka çareler bulmak zorundaydılar. Çünkü bilindiği üzere göçebe çobanlar hayvanlarını daha ziyade süt ve süt ürünleri için beslemektedirler. Bu yüzden karşılarına çıkan en güzel yöntem büyük sürekle avları tertip etmektir. Böylece büyük miktarda yenilebilir et elde edilecek, bunun yanında hayvan sürülerine zarar vermesi muhtemel pek çok yırtıcı hayvanın öldürülmesi sağlanacaktı. Bu nedenle avcılık, iktisadi üretim aracı olan hayvanların korunması açısından iki türlü bir korumaya vesile olmaktadır. Bu durum onun iktisadi değerini açıkça göstermektedir.

Türkler tarihleri boyunca savaşçı bir millet olarak bilinmiş ve adlandırılmıştır. Onların bu şekilde anılmalarının haklı sebepleri de vardır. Tarihin erken devirlerinden beri atı ehlileştirilmeleri, binim koşmaları ve üzengi sayesinde atın üzerinde tam hakimiyet sağlamaları, doğulu ve batılı pek çok kaynak tarafından defeatle zikredilmiştir. Türklerin askeri manada diğer bir özellikleri süratle giden atın üzerinde öne ve arkaya dönerek ok atabilmeleriydi. Elbette bahsedilen bu özellikler kolayca kazanılamazdı. Bu sebeple kaynaklar onların ta çocukluktan itibaren koyunlara ve atlara binerek çeşitli hayvanlara ok atarak talim yaptıklarını nakletmekteydiler. Bu açıdan yapılan avlar ve sürekle avları bu yeteneklerin geliştirilmesine hizmet etmek için yapılırdı ve bu nedenle bir savaş hazırlığı niteliğindediydi. Av süresince ortaya konan disiplin, görev taksimi, emre itaat, görevi eksiksiz tamamlama gibi bir takım askeri nitelikler kesinlikle beklenmekteydi. Bu yönüyle av, Türkler için düşmanlarıyla yapacakları savaşların provası hükmündeydi. Bununla birlikte Türkler ve benzer biçimde sürekle avı yapan Moğollar, kendilerini yırtıcı hayvanlar yerine koymaktaydı. Bu onların savaşlardaki sert tutumlarının da nedenini açıklamaktadır. Avcı olmak ve avını kovalayan yırtıcılara özenmek Türklerin ortaya koyduğu bir takım askeri faaliyetlerin de anlaşılabilmesine de katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

AHMETBEYOĞLU, Ali (2001). Avrupa Hun İmparatorluğu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- ARTAMONOV, M.İ. (2004). Hazar Tarihi, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- BANG.W.,- G.R.Rahmeti (1936). Oğuz Kağan Destanı, İstanbul: İÜEF. Türk Dili semineri.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1970). "Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", VII. TTKongresi, s.169-175.
- CAHİZ, Ebu Osman" Amr B.Bahr El (1998). Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler'in Faziletleri, Çev. Ramazan Şeşen, 2.Baskı, Ankara: TKAE. Yayınları.
- CHAVANNES, Edouard (2007). Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri, Çev. Mustafa Koç, İstanbul: Selenge Yayınları.
- CÜVEYNİ, Alaaddin Ata Melik (2013). Tarih-i Cihan Güşa, Ankara: TTK Yayınları.
- DONUK, Abdülkadir (2008). "Türk Ordu Teşkilatının Yabancı Ordulara Tesiri Meselesi", Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular-Oluşum-Teşkilat ve İşlev, Editör; Feridun M. Memecan, İstanbul: İÜEF. ve Kitabevi Yayınları, s.183-191.
- EBERHARD, Wolfram (1945). "Toba'ların Hayvancılığı", Belleten, Cilt 9, S. 36, s. 485-496.
- _____ (1940). "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde ve Komşularında Spor", Ülkü Dergisi, S. 87, s. 204 -215.
- _____ (1996). Çin'in Şimal Komşuları, Çev. Nimet Uluğtuğ, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- EBU-L GAZİ BAHADIR HAN, Şecere-i Terakime, (Türklerin Soy Küttüğü), Çev. Muharrem Ergin,Tercüman 1001 Temel Eser.
- ELİADE, Mircea (2003). Zalmoksis'ten Cengiz Han'a, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2004). Dede Korkut Kitabı, 35.Baskı İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- _____ (2006). Orhun Abideleri, 37.Baskı İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ESİN, Emel (1985). Türk Kültür Tarihi, "İç Asya'da ki Erken Safhalar", Ankara: AKDT. Yüksek Kurumu Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973). Dedem Korkutun Kitabı, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- GROUSSET, Rene (2006). Bozkır İmparatorluğu, Çev. Reşat Uzman, 5.Basım İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GUMILEV, L.N. (2003). Muhayyel Hükümdarlığım İzinde, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: SelengeYayınları.
- _____ (2004). Eski Türkler, Çev. Ahsen Batur, 5. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları.
- İZGİ, Özkan (2000). Çin Elçisi Wang Yen Te'nin Uygur Seyahatnamesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- JEN TANG, Chang (1968). T'ang Devrindeki (618-745) Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler, Taipei.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1993). Türk Milli Kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KAŞGARLI Mahmud (2006). Divanü Lugat-İt-Türk, I, II, III, IV. Cilt. Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KURAT, Akdes Nimet (1952). "Göktürk Kağanlığı", DTCF.Cilt X. S. 1-2., s.13-53.
- LİGETİ, L. (1986). Bilinmeyen İç Asya, Çev. Sadrettin Karatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MCNEILL, William H. (2013). Dünya Tarihi, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1935). "Oğuzlara Dair", Ülkü. Sayı 26
- ÖGEL, Bahaeddin (1971). Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1, İstanbul: MEB Yayınları.
- _____ (2003). Türk Mitolojisi 1, 4.Baskı, Ankara: TTK. Yayınları
- ONAT, Ayşe- ORSOY, Sema, vd. (2004). Han Shu, Han Haneadanlığı Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TASAĞIL, Ahmet (2004). Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (2008). "İslam Öncesi Türklerde Ordu", Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular-Oluşum-Teşkilat ve İşlev, Editör; Feridun M. Memecan, İstanbul: İÜEF. ve Kitabevi Yayınları, s.153-183.
- TOGAN, A. Zeki Velidi (1972). Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili, İstanbul: Kayı Yayınları.
- TOĞAN, İsenbüke - KARA, Gülnur, vd. (2006). Chiu T'ang Shu, "Eski Tang Tarihi", Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TSAI, Liu Mau (2006). Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri, Çev. Ersel Kayaoğlu - Deniz Banoglu, İstanbul: Selenge Yayınları.
- ÜNVER, Günay - GÜNGÖR, H. (2003). Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi, İstanbul: Rağbet Yayınları.